

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-83-175>

УДК 336.5:355.02(477)

ТРАНСФОРМАЦІЯ СТРУКТУРИ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: АНАЛІЗ, РИЗИКИ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ

TRANSFORMATION OF THE EXPENDITURE STRUCTURE OF THE STATE BUDGET OF UKRAINE UNDER WARTIME CONDITIONS: ANALYSIS, RISKS, AND WAYS OF OPTIMIZATION

Соловійов Денис Михайлович

аспірант,

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4480-8228>

Швайко Мар'яна Леонідівна

кандидат економічних наук, доцент,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3911-0392>

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Soloviov Denys, Shvaiko Mariana

V.N. Karazin Kharkiv National University

У статті досліджено трансформацію структури видаткової частини Державного бюджету України в умовах повномасштабної збройної агресії. Розкрито сутність та масштаби структурних деформацій бюджетних видатків, що характеризуються безпрецедентним зростанням частки оборонних витрат. Визначено довгострокові соціально-економічні ризики, пов'язані з хронічним недофінансуванням людського капіталу, деградацією соціальної інфраструктури та зростанням бюджетної залежності від зовнішньої допомоги. Обґрунтовано необхідність розроблення стратегії поетапної бюджетної реконверсії, що передбачає поступове відновлення фінансування соціальних функцій держави при збереженні достатнього рівня видатків на оборону та безпеку. Запропоновано шляхи оптимізації видаткової частини бюджетної системи України, що відображає практичну цінність дослідження та сприятиме післявоєнному відновленню країни.

Ключові слова: видатки Державного бюджету, структурні деформації, бюджетна безпека, оборонні видатки, соціальні видатки, бюджетна реконверсія, післявоєнне відновлення, фіскальна політика.

The article examines the transformation of the expenditure structure of the State Budget of Ukraine under the conditions of full-scale armed aggression by the Russian Federation. The essence and scale of structural deformations in budget expenditures are revealed, characterized by an unprecedented increase in the share of defense spending and a relative reduction in funding for the social sector, education, healthcare, and infrastructure development. The dynamics of the functional structure of Ukraine's State Budget expenditures for the period 2021–2026 are analyzed, which made it possible to identify key trends in the redistribution of budget resources from a "welfare state" model to a "security state" model. It is established that the share of defense and security expenditures exceeds 50% in 2026. A comparative analysis of Ukraine's budget expenditure structure with corresponding indicators of NATO and EU countries is conducted. International experience of post-war budget reconversion is examined using the examples of countries that experienced prolonged armed conflicts. Long-term socio-economic risks associated with chronic underfunding of human capital, degradation of social infrastructure, and growing budget dependence on external assistance are identified. The necessity of developing a strategy for phased budget reconversion is substantiated, envisaging the gradual restoration of funding for social functions of the state while maintaining a sufficient level of defense and security expenditures after the end of the war. Ways to optimize the expenditure side of the budget system for post-war recovery are proposed, including: the use of program-based performance budgeting with integrated efficiency assessment; diversification of recovery funding sources through public-private partnership mechanisms; clear prioritization of budget expenditures with analysis of their efficiency and effectiveness; and strengthening the

audit of budget spending to prevent misuse and inefficient allocation of funds. The proposed ways to optimize the expenditure side of Ukraine's budget system have practical value, and their implementation will contribute to the effective post-war recovery of the country.

Keywords: State Budget expenditures, structural deformations, budget security, defense expenditures, social expenditures, budget reconversion, post-war recovery, fiscal policy.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія російської федерації спричинила безпрецедентну трансформацію фінансової системи України та докорінно змінила структуру видаткової частини Державного бюджету. За прогнозами на 2026 рік, номінальний ВВП становитиме 10 309,3 млрд грн при реальному зростанні лише 2,4 %, індекси споживчих цін 109,9 % та середньомісячній заробітній платі 30 032 грн [16]. В умовах, коли на сектор безпеки та оборони спрямовується 2 807,1 млрд грн (58,2 % усіх видатків), відбувається структурна деформація бюджету – перехід від моделі «соціальної держави» до моделі «безпекової держави» [1; 2; 6]. Ця трансформація є об'єктивною відповіддю на екзистенціальну загрозу, проте вона породжує системні ризики для довгострокового соціально-економічного розвитку країни.

Зазначена трансформація породжує низку фундаментальних проблем фіскальної політики: загострення суперечності між поточними потребами оборони та довгостроковими інвестиціями в людський капітал; зростання залежності бюджетної системи від зовнішнього фінансування; накопичення «відкладеного» соціального боргу, який неминуче потребуватиме компенсації у післявоєнний період; деградація інституційної спроможності держави у сферах, не пов'язаних із обороною. Аналіз цих деформацій та розроблення стратегій поступового відновлення збалансованої структури бюджетних видатків є одним із ключових завдань фінансової науки та бюджетної практики в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика структурної трансформації бюджетних видатків в умовах воєнного часу досліджувалась у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Фундаментальні теоретичні засади бюджетної політики та управління державними фінансами закладено в працях класиків фінансової науки.

В. Федосов та П. Юхименко [10] у підручнику «Теорія фінансів» обґрунтували системний підхід до розуміння функцій державних фінансів, зокрема розподільчої та стабілізаційної, що є методологічною основою для аналізу структурних зрушень у бюджетних

видатках. Автори довели, що оптимальна структура видатків визначається співвідношенням між поточними потребами суспільства та стратегічними пріоритетами довгострокового розвитку, а порушення цього балансу призводить до деформації усієї фінансової системи.

І. Чугунов [11] у своїх дослідженнях бюджетної системи в інституційному середовищі суспільства обґрунтував, що бюджетна політика має враховувати циклічність економічного розвитку та здатність інституційного середовища адаптуватися до зовнішніх шоків. Вчений акцентував увагу на необхідності забезпечення стабільності бюджетної системи навіть в умовах макроекономічної турбулентності, що є надзвичайно актуальним в контексті воєнної економіки України.

Л. Лисяк [6] здійснила комплексне дослідження бюджетної політики у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку. Дослідниця обґрунтувала, що ефективна бюджетна політика має забезпечувати баланс між фіскальною консолідацією та фінансуванням суспільних потреб, зокрема інвестицій у людський капітал. Л. Лисяк довела, що скорочення соціальних видатків без адекватних компенсаторних механізмів призводить до довгострокового зниження потенціалу економічного зростання.

Серед зарубіжних дослідників вагомий внесок у вивчення взаємозв'язку між військовими видатками та економічним розвитком зробив М. Brzoska [12], який у роботі «World Military Expenditures» систематизував глобальні тенденції мілітаризації бюджетів та довів, що надмірне зростання оборонних видатків витісняє продуктивні інвестиції через ефект «витіснення» (crowding-out effect). В. Clements та S. Gupta [13] у дослідженні впливу програм МВФ на соціальні видатки встановили, що фіскальна консолідація, здійснювана за рахунок скорочення соціальних програм, погіршує показники людського розвитку та уповільнює економічне зростання в середньостроковій перспективі. Їхні висновки є релевантними для України, яка реалізує програму співпраці з МВФ в умовах безпрецедентного оборонного навантаження на бюджет.

Водночас, незважаючи на значний обсяг наукових публікацій, присвячених окремим аспектам бюджетної політики України, комплексне дослідження структурних деформацій видаткової частини Державного бюджету в контексті переходу від моделі «соціальної» до «безпекової» держави з визначенням стратегічних орієнтирів післявоєнної бюджетної реконверсії залишається недостатньо розробленим.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є комплексний аналіз трансформації структури видатків Державного бюджету України в умовах воєнного часу, ідентифікація ризиків структурних деформацій та обґрунтування шляхів оптимізації видаткової частини бюджету в контексті післявоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах воєнного стану простежуємо зміну структури видатків Державного бюджету України з метою забезпечення обороноздатності держави, що спричиняє глибокі структурні деформації у розподілі бюджетних ресурсів [4; 5; 9].

Почнемо з розгляду масштабів структурної трансформації видаткової частини Державного бюджету України (2021–2026 рр.). До 2022 року видаткова політика України характеризувалася типовою для пострадянських країн структурою, де домінуючу роль відігравали соціальні видатки та видатки на утримання державного апарату [1; 2]. Видатки на оборону та безпеку у 2019–2021 рр. становили 5,0–5,5 % ВВП, що відповідало середнім показникам для країн Центральної та Східної Європи [14].

Повномасштабна агресія спричинила шоківий перерозподіл бюджетних ресурсів. Уже у 2022 році спостерігаємо безпрецедентне зростання видатків на оборону та безпеку. У подальшому ця тенденція лише посилювалася. В умовах воєнного стану та складної економічної ситуації в Україні Урядом було вжито екстрених заходів щодо переорієнтування бюджету країни на військові цілі та одночасно з забезпеченням фінансування найбільш вагомих соціальних, гуманітарних видатків, які дозволяли підтримувати життєдіяльність населення у таких важких умовах, а також функціонування критичної інфраструктури.

Як свідчать дані таблиці 1, починаючи з 2022 року констатуємо постійне зростання видатків на оборону та безпеку при одночасному скороченні питомої ваги інших напрямків видатків у загальній структурі видаткової

частини Державного бюджету. Ці процеси пояснюються необхідність першочергового забезпечення потреб оборони, адже від цього залежить існування самої держави.

Бюджет на 2026 рік, який у презентації Міністерства фінансів названо «Бюджет -2026: сила оборони заради сили життя» [16], продовжує тенденцію домінування оборонних видатків: на сектор безпеки та оборони передбачено 2 807,1 млрд грн (27,2 % ВВП), що становить більше половини усіх видатків бюджету. Структура оборонних видатків включає: оплату праці з нарахуваннями – 1 272,9 млрд грн, видатки на озброєння та військову (спеціальну) техніку – 709,8 млрд грн, резерв коштів – 139,0 млрд грн [16].

Щодо видатків на оборону, можемо структурувати їх базові пріоритети, як то зростання спроможностей сил безпеки і оборони; розробка, виробництво та закупівлю нового озброєння, посилення систем ППО та об'єктів критичної інфраструктури; соціальний захист війсьвослужбовців тощо.

Другим важливим напрямком витрачання бюджетних коштів є соціальні видатки. Так, видатки на соціальний захист передбачені на 2026 рік у розмірі 468,5 млрд грн. Значною статтею соціальних видатків є також: видатки на освіту – 278,7 млрд грн, лєвова доля цих коштів буде спрямована на оплату праці в системі освіти, яка зросла з 01.01.2026 року; видатки на охорону здоров'я – 258,6 млрд грн, причому новацією у цій царині є виділення коштів на скринінг здоров'я («чек-ап»), вважаємо це ефективним напрямком видатків; видатки на науку передбачені у розмірі 20,1 млрд грн (+5,6 млрд грн), відзначимо, що новацією у цьому напрямку є виділення 1 млрд грн на створення наукових центрів оборонних розробок, у фінансуванні цього напрямку існує нагальна потреба [5; 16].

Отже, можемо констатувати абсолютне зростання фінансування соціальних функцій, що свідчить про початок часткового відновлення цивільних бюджетних пріоритетів. Звісно, що у бюджеті 2026 року є видатки на розвиток економіки (58, 6 млрд грн).

Більш детальна динаміка щодо основних видатків Державного бюджету приведена у таблиці 1. Її аналіз показує, що характерною ознакою воєнної моделі бюджету є те, що практично весь внутрішній фінансовий ресурс держави спрямовується на фінансування Сил оборони, а цивільні видатки покриваються переважно за рахунок зовнішньої допомоги [5; 9]. За даними Міністерства фінансів, у

Таблиця 1

**Динаміка видатків Державного бюджету України
за основними функціональними напрямками, млрд грн**

Напрямок видатків	2021 ¹	2022 ¹	2023 ¹	2024 ¹	2025*	2026*
Загальний обсяг видатків	1490,3	2705,4	4014,8	4488,3	4654,8	4767,2
Оборона та безпека	267,0	1537,9	2650,0	2970,0	2 224,8	2 807,1
Соціальний захист	348,3	426,0	469,3	464,7	420,9	468,5
Освіта	139,3	153,7	156,4	172,7	198,9	278,7
Охорона здоров'я	170,5	184,3	179,3	201,4	219,8	258,6
Обслуговування боргу	127,5	137,9	248,0	308,3	480,8	363,2

Примітка: ¹ – фактичне виконання; * – план

Джерело: сформовано авторами на основі [3; 4; 5; 8; 9; 16]

2026 р. потреба у зовнішній підтримці становитиме 2 079 млрд грн, що фактично означає фінансування більшої частини соціальних зобов'язань держави коштами міжнародних партнерів. Така структурна залежність створює суттєві ризики фіскальної стійкості в середньостроковій перспективі [7; 13].

Масштаби оборонних видатків України є безпрецедентними у сучасному міжнародному контексті. Для порівняння: середній рівень військових видатків країн НАТО становить приблизно 2,0–2,5 % ВВП [15]. Навіть Ізраїль, який перебуває у стані перманентного безпекового конфлікту, витрачає на оборону приблизно 5,2 % ВВП [14], тоді як видатки України на цей сектор у 2025–2026 рр. сягають 26–27 % ВВП [5; 9].

Отже, рівень милітаризації українського бюджету перевищує показники навіть найбільш «безпекових» держав світу у 5–13 разів [14; 15]. Це пояснюється екзистенціальним характером загрози для української державності та масштабністю бойових дій на території країни. Водночас, як зазначає М. Brzoska [12], така структура видатків є об'єктивно нестійкою у довгостроковій перспективі через ефект витіснення продуктивних інвестицій та потребуватиме поступової нормалізації у післявоєнний період.

Тривале домінування оборонних видатків у структурі бюджету породжує комплекс системних ризиків, що матимуть довгострокові наслідки для соціально-економічного розвитку країни [6; 7; 13].

По-перше, відбувається хронічне недофінансування людського капіталу [1; 2]. Хоча видатки на освіту у 2026 р. зросли до 278,7 млрд грн (+79,8 млрд грн до 2025 р.), включаючи підвищення зарплат педпрацівників (+65,2 млрд грн) та розширення реформи

харчування школярів на 3,5 млн учнів (+14,4 млрд грн) [16], їх частка у структурі бюджету становить лише 5,8 %, що майже вдвічі менше довоєнного рівня. Аналогічна ситуація в охороні здоров'я: при зростанні видатків до 258,6 млрд грн (+38,8 млрд грн), включаючи нову програму скринінгів здоров'я «чек-ап» для населення 40+ обсягом 10,0 млрд грн [16], їх питома вага залишається на рівні 5,4 %.

По-друге, зростає ризик деградації соціальної інфраструктури [6; 8]. Хоча видатки на соціальний захист у 2026 р. зросли до 468,5 млрд грн (+47,6 млрд грн до 2025 р.), їх частка у структурі бюджету скоротилася до 9,7 % у 2026 р. [16]. Видатки соціальних фондів становлять 1 049,7 млрд грн, з яких Пенсійний фонд – 1 027,0 млрд грн, причому трансферт з державного бюджету на виплату пенсій становить 251,3 млрд грн [16]. Позитивним зрушенням є запровадження нових демографічних програм обсягом 24,5 млрд грн, включаючи підвищення одноразової допомоги при народженні дитини до 50 тис. грн та щомісячної допомоги по догляду за дитиною до 7 тис. грн, вважаємо це надзвичайно актуальним для підтримки демографічного розвитку у сучасних умовах [16].

По-третє, формується критична залежність від зовнішнього фінансування [7; 13]. У 2026 р. заплановані показники дефіциту Державного бюджету становить 1 919,5 млрд грн (18,6 % ВВП), а потреба у зовнішній підтримці зросла з 1 732,0 млрд грн у 2025 р. до 2 079,1 млрд грн у 2026 р. [16]. Державні запозичення заплановано в обсязі 2 549,8 млрд грн, з яких зовнішні – 2 130,3 млрд грн [16]. Заплановано залучення коштів від ЄС, МВФ, Світового банку, Великої Британії та інших партнерів в рамках G7 ERA фінансування [5; 16]. Будь-яке скорочення

міжнародної підтримки матиме критичний вплив на здатність держави фінансувати навіть базові соціальні зобов'язання.

По-четверте, виникає проблема «відкладеного соціального боргу». Роками нереалізованих інвестицій у людський капітал, інфраструктуру та соціальну сферу неминуче накопичується значний обсяг потреб, які потребуватимуть масштабного фінансування у післявоєнний період [10; 11]. Це додатково ускладнюватиме бюджетне планування та може призвести до соціальної нестабільності в перехідний період.

Аналіз сучасних тенденцій бюджетної політики України дозволяє виділити кілька ключових трендів.

Перший тренд – безпрецедентне зростання витрат на оборону та безпеку при поступовому зростанні абсолютних обсягів фінансування соціальних функцій, однак збереженні їх низької частки у структурі бюджету [8; 16]. У бюджеті на 2026 р. видатки на освіту збільшено на 79,8 млрд грн, зокрема на підвищення зарплат педпрацівників шкіл, ЗВО та коледжів, розширення реформи харчування школярів, підвищення стипендій студентам, публічні інвестиційні проєкти в освіті. Видатки на охорону здоров'я зросли на 38,8 млрд грн, при цьому Програма медичних гарантій становить 191,6 млрд грн (+16,1 млрд грн), централізовані закупівлі ліків – 15,2 млрд грн, а зарплату лікарів первинної та екстреної допомоги підвищено до 35 тис. грн [16]. Проте ці абсолютні прирости не компенсують структурного дисбалансу.

Другий тренд – зростання ролі ветеранської та реабілітаційної політики як нового структурного елемента бюджетних видатків [16]. Видатки на ветеранську політику у 2026 р. становлять 18,9 млрд грн (+6,3 млрд грн до 2025 р.), включаючи: компенсацію на житло ветеранам з інвалідністю I та II групи – 5,7 млрд грн, заходи з підтримки та допомоги ветеранам – 4,0 млрд грн [16]. Це формує новий «соціальний контракт» між державою та захисниками.

Третій тренд – посилення інвестиційної складової бюджету [16]. Публічні інвестиції у 2026 р. заплановано в обсязі 111,5 млрд грн. Ключовими напрямками є: транспортна інфраструктура – 41,2 млрд грн, охорона здоров'я – 19,1 млрд грн, освіта та наука – 17,0 млрд грн, енергетика та видобуток – 13,6 млрд грн, муніципальна інфраструктура – 9,4 млрд грн [16]. Кредитне фінансування з МФО та урядів іноземних держав для публічних інвестиційних проєктів становить 120,5 млрд грн (46 про-

єктів у 9 галузях), грантове фінансування – 13,2 млрд грн (12 проєктів) [16]. Фонд розвитку інновацій отримає 7,4 млрд грн, що включає програму Brave1, робототехніку та безпілотні технології [16].

Четвертий тренд – посилення фінансової підтримки внутрішньо переміщених осіб та запровадження нової демографічної політики [16]. На підтримку ВПО у 2026 р. передбачено 72,6 млрд грн (+16,5 млрд грн), зокрема: допомога на проживання – 39,6 млрд грн, житло для ВПО з тимчасово окупованих територій – 14,0 млрд грн (новий напрям), «Оселя» – 4,4 млрд грн, «Відновлення» – 4,0 млрд грн [16]. Принципово новим елементом є комплексна програма підтримки демографічного розвитку обсягом 24,5 млрд грн, яка включає підвищення одноразової допомоги при народженні дитини з 10 до 50 тис. грн, щомісячну допомогу на догляд за дитиною до 1 року в розмірі 7 тис. грн (замість 860 грн), програму «Ясла» – 8,9 млрд грн та допологову підтримку – 1,1 млрд грн [16]. Ці ініціативи свідчать про усвідомлення державою необхідності протидії демографічній кризі навіть в умовах воєнного часу.

Міжнародний досвід післявоєнної бюджетної реконверсії свідчить про те, що процес переходу від воєнної до мирної моделі бюджету є тривалим та складним [12; 14]. Досвід Ізраїлю демонструє можливість збереження високого рівня оборонних видатків (5–6 % ВВП) при одночасному забезпеченні економічного розвитку через активну інноваційну політику та розвиток технологічного сектору. Хорватія після завершення війни (1991–1995 рр.) поступово скоротила оборонні видатки з 12 % ВВП у 1994 р. до 1,8 % у 2005 р., спрямувавши вивільнені ресурси на євроінтеграцію та соціальний розвиток. Досвід Південної Кореї засвідчує, що навіть в умовах збереження загрози з боку КНДР можливо підтримувати збалансовану структуру бюджету з оборонними видатками на рівні 2,6 % ВВП та значними інвестиціями в освіту та інновації [14; 15].

На основі проведеного аналізу обґрунтуємо комплекс конкретних заходів з оптимізації видаткової частини бюджетної системи, спрямованих на забезпечення ефективного післявоєнного відновлення та покращення фінансової системи України.

Для наочного узагальнення запропонованих заходів з оптимізації видаткової частини бюджетної системи систематизуємо їх у таблиці 2.

Першим напрямом є розроблення стратегії поетапної бюджетної реконверсії. Вона має передбачати поступове (протягом 5–7 років після завершення активних бойових дій) скорочення частки оборонних видатків з поточних 27 % ВВП до рівня 5–7 % ВВП з одночасним перерозподілом вивільнених ресурсів [12; 14].

Конкретний механізм реконверсії має включати три етапи: перший етап (1–2 роки) – скорочення оборонних видатків до 15–18 % ВВП за рахунок оптимізації логістичних та адміністративних витрат при збереженні фінансування бойових потреб, з вивільненням орієнтовно 80–100 млрд грн щорічно на відновлення критичної інфраструктури; (другий етап (3–5 років) – поступове зниження до 8–10 % ВВП шляхом переходу від мобілізаційної до професійної моделі армії, з перерозподілом коштів на освіту (доведення до 7 % ВВП), охорону здоров'я (до 5 % ВВП) та соціальний захист; третій етап (5–7 років) – досяг-

нення стійкої структури з оборонними видатками на рівні 5–7 % ВВП, що відповідатиме безпековим потребам країни з урахуванням членства в НАТО [15]. Вплив на фінансову систему: передбачуваність реконверсії стабілізує очікування інвесторів, знизить вартість внутрішніх запозичень та сприятиме зростанню кредитного рейтингу країни.

Другим напрямом є ефективно використання програмно-цільового бюджетування з інтегрованою системою оцінки ефективності видатків (Performance-Based Budgeting). Конкретно це передбачає: запровадження системи ключових показників ефективності (KPI) для кожної бюджетної програми відповідно до ст. 20 Бюджетного кодексу України [3]; щорічний незалежний аудит ефективності 10–15 % бюджетних програм з публікацією результатів; інтеграцію системи DREAM (Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management) для моніторингу результативності видатків на відновлення [8]. Вплив на

Таблиця 2

Комплекс заходів з оптимізації видаткової частини бюджетної системи України

№	Напрямок оптимізації	Ключові заходи	Очікуваний фінансовий ефект
1	Поетапна бюджетна реконверсія	Скорочення частки оборонних видатків з 27 % до 5–7 % ВВП протягом 5–7 років	Вивільнення 80–100 млрд грн щорічно; стабілізація очікувань інвесторів, зростання кредитного рейтингу
2	Програмно-цільове бюджетування (РВВ)	Запровадження KPI для бюджетних програм; щорічний незалежний аудит 10–15 % програм; інтеграція системи DREAM	Підвищення ефективності на 15–20 %,
3	Диверсифікація джерел фінансування відновлення	Конфісковані російські активи (~140 млрд €); ≥50 ППП-проектів; муніципальні облигації відновлення; інвестиційний режим для деокупованих регіонів	Залучення 200–300 млрд грн приватних інвестицій; зменшення дефіциту на 3–5 % ВВП
4	Інтеграція оборонних та цивільних інвестицій (dual-use)	Конверсія оборонних технологій; оборонно-інноваційні кластери (Grave1, ≥10 млрд грн/рік); програма технологічного трансферу; кібербезпекова індустрія	Збільшення податкової бази на 50–80 млрд грн щорічно; диверсифікація ВВП
6	Фіскальна автономія місцевих бюджетів	Збільшення частки ПДФО для місцевих бюджетів; розширення бази місцевих податків; субвенції відновлення	Зростання доходів місцевих бюджетів
7	Реформування соціальних видатків	Перехід до адресного принципу допомоги; інтеграція баз даних ПФУ, Мінсоцполітики, Мінветеранів; механізм «соціального контракту»; підвищення мінімальних стандартів	Заощадження 30–50 млрд грн щорічно; покращення захисту вразливих категорій

Джерело: сформовано авторами на основі [3; 5; 7; 8; 10; 12; 14; 16]

фінансову систему: підвищення ефективності використання бюджетних коштів на 15–20 % (за міжнародними оцінками), що за обсягу видатків 4,8 трлн грн означає вивільнення 720–960 млрд грн для пріоритетних потреб без збільшення загального обсягу видатків.

Третім напрямом є диверсифікація джерел фінансування відновлення з метою зменшення навантаження на бюджет. Конкретні механізми включають: використання конфіскованих російських активів; розвиток публічно-приватного партнерства (ППП) у секторах відновлення інфраструктури; випуск муніципальних облігацій відновлення з державними гарантіями для фінансування відбудови на місцевому рівні; створення спеціального інвестиційного режиму для іноземних інвесторів у деокупованих регіонах з податковими стимулами на 10 років. Вплив на фінансову систему: зменшення бюджетного дефіциту на 3–5 % ВВП, зниження залежності від зовнішніх грантів, розвиток внутрішнього ринку капіталу та активізація приватного сектору.

Четвертим напрямом є інтеграція оборонних та цивільних інвестицій через механізм «подвійного використання» (dual-use). Конкретні заходи, які доцільно здійснити для реалізації даного напрямку: конверсія оборонних технологій – створення цивільних підрозділів при підприємствах ОПК для виробництва продукції подвійного призначення (дрони для сільського господарства, системи моніторингу для інфраструктури, засоби зв'язку для цивільного сектору); створення мережі оборонно-інноваційних кластерів на базі platform Brave1 з річним фінансуванням не менше 10 млрд грн [5]; запровадження програми «технологічного трансферу» для переведення оборонних розробок у цивільний сектор за ізраїльською моделлю; розвиток кібербезпекової індустрії як нового сектору експортної спеціалізації. Вплив на фінансову систему: створення нових високотехнологічних виробництв збільшить податкову базу на 50–80 млрд грн щорічно, сприятиме диверсифікації ВВП та зменшить залежність бюджету від традиційних джерел доходів [10; 12].

П'ятим напрямом є посилення фіскальної автономії місцевих бюджетів та децентралізація управління відновленням.

Шостим напрямом є реформування системи соціальних видатків на засадах адрес-

ності та ефективності. Це передбачає: перехід від категоріального до адресного принципу надання соціальних допомог з використанням цифрових реєстрів; інтеграцію баз даних Пенсійного фонду, Мінсоцполітики та Мінвєтеранів для уникнення дублювання виплат та підвищення ефективності соціальних видатків; запровадження механізму «соціального контракту» для працездатних одержувачів допомоги, що стимулюватиме повернення до продуктивної зайнятості; поступове підвищення мінімальних соціальних стандартів до рівня, що відповідає реальному прожитковому мінімуму (за оцінками, 7 000–8 000 грн [6; 8]). Вплив на фінансову систему: підвищення адресності соціальних видатків дозволить заощадити 30–50 млрд грн щорічно при одночасному покращенні рівня захисту найбільш вразливих категорій населення, що сприятиме зниженню соціальної напруги та підвищенню продуктивності праці.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки.

1) Повномасштабна збройна агресія росії спричинила безпрецедентну структурну деформацію видаткової частини Державного бюджету України: частка оборонних видатків зросла до 58 % у 2026 р., що означає фактичний перехід від моделі «соціальної» до моделі «безпекової» держави.

2) Структурні деформації супроводжуються відносним скороченням питомої ваги соціальних видатків, що створює довгострокові ризики для людського капіталу, соціальної стабільності та економічного розвитку.

3) Ключовою характеристикою воєнної моделі бюджету є критична залежність від зовнішнього фінансування: у 2026 р. потреба у зовнішній підтримці становить 2 079,1 млрд грн.

4) Міжнародний досвід Ізраїлю, Хорватії та Південної Кореї свідчить, що процес бюджетної реконверсії потребує 5–10 років планомірної роботи та передбачає поступове скорочення частки оборонних видатків з одночасним нарощуванням інвестицій у людський капітал, інновації та інфраструктуру.

5) Для України ключовими інструментами оптимізації видаткової частини бюджету з метою післявоєнного відновлення мають стати: стратегія трьохетапної бюджетної реконверсії; програмно-цільове бюджетування; диверсифікація фінансування відновлення; інтеграція оборонних та цивільних інвестицій за моделлю dual-use; посилення

фіскальної автономії місцевих бюджетів; реформування соціальних видатків на засадах адресності.

Реалізація запропонованих заходів матиме комплексний позитивний вплив на фінансову систему України за рахунок конверсії та інновацій, підвищення ефективності бюджетних видатків на 15–20 %, зменшення залежності від зовнішнього фінансування та зростання інвестиційної привабливості країни.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з: моделюванням сценаріїв бюджетної реконверсії з урахуванням різних варіантів завершення збройного конфлікту; оцінкою сукупного обсягу «відкладеного соціального боргу»; розробленням методології оцінки ефективності оборонних видатків; дослідженням впливу військових витрат на технологічний розвиток цивільного сектору національної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богдан Т. Динаміка і пропорції бюджетних видатків. Growford Institute, 2022. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/499020_dinamika_i_proportsii_byudzhethnih.html
2. Богдан Т. Бюджетні видатки 2021 року: злети і падіння. Growford Institute, 2022. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/505515_byudzhetni_vidatki_2021_roku_zleti_i.html
3. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
4. Закон України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» від 28.11.2024 р. № 4059-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
5. Закон України «Про Державний бюджет України на 2026 рік» від 03.12.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
6. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку країни : монографія. Київ : ДНУ «Акад. фін. управління», 2009. 594 с.
7. Луніна І. О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин : монографія. Київ : Наукова думка, 2006. 432 с.
8. Огляд бюджету 2025 / Центр економічних стратегій. Грудень 2024. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/budget-2025.pdf>
9. Уряд схвалив звіт про виконання Державного бюджету на 2024 рік: видатки на оборону та безпеку становили 2,97 трлн гривень. Міністерство фінансів України. 2025. URL: <https://www.mof.gov.ua>
10. Федосов В. М., Юхименко П. І. Теорія фінансів : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 576 с.
11. Чугунов І. Я. Бюджетна система в інституційному середовищі суспільства. Фінанси України. 2009. № 11. С. 3–11.
12. Brzoska M. World Military Expenditures. Handbook of Defense Economics. Vol. 1. Amsterdam : Elsevier, 1995. P. 45–67.
13. Clements B., Gupta S., Nozaki M. What Happens to Social Spending in IMF-Supported Programs? Applied Economics. 2013. Vol. 45, No. 28. P. 4022–4033.
14. SIPRI Military Expenditure Database. Stockholm International Peace Research Institute. 2024. URL: <https://www.sipri.org/databases/milex>
15. NATO Public Diplomacy Division. Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2024). Press Release. Brussels, 2024.
16. Бюджет-2026: Сила оборони заради сили життя. Презентація Міністерства фінансів України. Грудень 2025. URL: <https://www.mof.gov.ua>

REFERENCES:

1. Bohdan, T. (2022). Dynamika i proportsii biudzhethnykh vydatkiv [Dynamics and proportions of budget expenditures]. Growford Institute. Retrieved from https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/499020 [in Ukrainian].
2. Bohdan, T. (2022). Biudzhetni vydatky 2021 roku: zlety i padinnia [Budget expenditures of 2021: ups and downs]. Growford Institute. Retrieved from https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/505515 [in Ukrainian].
3. Biudzhetni kodeks Ukrainy [Budget Code of Ukraine]: Law of Ukraine No. 2456-VI of 08.07.2010. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy "Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2025 rik" [Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine for 2025"] No. 4059-IX of 28.11.2024. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy "Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2026 rik" [Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine for 2026"] of 03.12.2025. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
6. Lysiak, L. V. (2009). Biudzhethna polityka u systemi derzhavnoho rehuliuвання sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krainy [Budget policy in the system of state regulation of socio-economic development]. Kyiv: DNNU "Akad. fin. upravlinnia" [in Ukrainian].
7. Lunina, I. O. (2006). Derzhavni finansy ta reformuvannya mizhbiudzhethnykh vidnosyn [Public finances and reform of intergovernmental fiscal relations]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
8. Ohliad biudzhetu 2025 [Budget Review 2025]. (2024). Centre for Economic Strategy. Retrieved from <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/budget-2025.pdf> [in Ukrainian].
9. Uriad skhvalyv zvit pro vykonannya Derzhavnoho biudzhetu na 2024 rik [Government approved report on the execution of the State Budget for 2024]. (2025). Ministry of Finance of Ukraine. Retrieved from <https://www.mof.gov.ua> [in Ukrainian].
10. Fedosov, V. M., & Yukhymenko, P. I. (2010). Teoriia finansiv [Theory of Finance]. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury [in Ukrainian].
11. Chuhunov, I. Ya. (2009). Biudzhethna systema v instytutsiinomu seredovyshchi suspilstva [Budget system in the institutional environment of society]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 11, 3–11 [in Ukrainian].
12. Brzoska, M. (1995). World Military Expenditures. In *Handbook of Defense Economics* (Vol. 1, pp. 45–67). Amsterdam: Elsevier.
13. Clements, B., Gupta, S., & Nozaki, M. (2013). What Happens to Social Spending in IMF-Supported Programs? *Applied Economics*, 45(28), 4022–4033.
14. SIPRI. (2024). Military Expenditure Database. Stockholm International Peace Research Institute. Retrieved from <https://www.sipri.org/databases/milex>
15. NATO Public Diplomacy Division. (2024). Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2024). Press Release. Brussels.
16. Biudzheth-2026: Sylа oborony zarady syly zhyttia [Budget-2026: Strength of defense for the strength of life]. (2025). Presentation of the Ministry of Finance of Ukraine. Retrieved from <https://www.mof.gov.ua> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 27.02.2026
Дата прийняття статті: 19.03.2026
Дата публікації статті: 24.03.2026